

بنياد فرهنگي كهزاد

موزه هاي امريكا
و
آثار تاريخي و فرهنگي افغانستان

احمد علي كهزاد

موزه های امریکا

و

آثار تاریخی و فرهنگی افغانستان

سال گذشته [1952] در اثر دعوت رسمی حکومت ایالات متحده امریکا موقع یافتن چهار ماه در ایالات متحده مسافرتی کرده و از نزدیک موسسات علمی و فرهنگی و بخصوص موزه های کشور پهناور دنیای جدید را ببینم. در بین چهار ماه علاوه بر واشنگتن دی سی، پایتخت ایالات متحده شهرهای بزرگ آنکشور را از شرق تا غرب و از شمال تا ایالات مرکزی همه را دیدن کردم و در هر شهری به دیدن موزه های بزرگ توفیق یافتم و با متخصصین تاریخ و باستان شناسی و رؤسا و مدیرهای موزه ها تماس حاصل نمودم و تا جائیکه شرایط زمان و مکان و اقامت های چند روزه و چند ساعته در هر جایی اجازه میداد به مطالعه آثار و محتویات موزه ها پرداختم.

شبهه ئی نیست که مقصد کلی من در بین گردش ها و معاینه موزه ها تنها مطالعات عمومی نبود بلکه میخواستم ضمناً آثار هنری و فرهنگی شرقی و بخصوص شواهد هنرمندان افغانستان را تجسس کنم و حتی الامکان یاد داشت های مختصری بردارم.

ایالات متحده امریکا بحیث بزرگترین کشور دنیای جدید همه چیزش جدید و نوساخت است و موزه ها هم رویهمرفته تحت این حکم کلی می آیند. امروز در ایالات متحده امریکا به موزه و حفظ آثار تاریخی و هنری اهمیت زیاد میدهند و عمارات بسیار مجللی برای موزه ها ساخته و میسازند. قرار قضاوتی که عموماً در بین موارد میکنند، در ایالات متحده امریکا نسبت به محتویات موزه ها، عمارات موزه ها به مراتب باشکوه تر و دیدنی تر است و این امر در تمام شهرهای ایالات متحده بخصوص در مورد واشنگتن صدق میکند زیرا عمارات موزه ها مانند موزه گالیری ملی هنرهای زیبا، فریر گالیری در دو طرفه میدان فراخ و سبز شمال و جنوب کاپیتول بی نهایت زیبا و قشنگ است. عمارات موزه ها در امریکا علی العموم به سبک کلاسیک یونانی ساخته شده و این نظریه در تعمیر عمارات جدید موزه ها طوری عمومیت یافته که سوالی پیش خود دانشمندان

امریکائی پیدا شده است که چرا در تعمیر این عمارات خود را به قید سبک مخصوص کلاسیک یونانی مقید ساخته اند.

- رویه‌رفته محتویات موزه ها در ایالات متحده امریکا به سه دسته تقسیم میشوند:
- 1- آثار بومی و محلی امریکا که یک قسمت آن مربوط به شواهد باستان شناسی است و بقیه آثار اتنوگرافی که مراتب زندگانی اولیه ساکنین این براعظم را نشان میدهد.
 - 2- آثار تاریخی و هنری شرقی (اعم از دوره های قبل تاریخ گرفته تا دوره جدید) و آثار مدنیت مسیحی اروپا که در آن شواهد عصر رنسانس سهم زیاد دارد تا مکاتب هنر معاصر.
 - 3- موزه های تخنیک و صنعت که امریکائی ها در جمع آوری شواهد آن ذوق زیاد دارند و بحیث یک کشور بزرگ صنعتی در سیر تطور تخنیکی دلچسپی زیاد میگیرند.

ان هم ناگفته نماند که دانشمندان امریکائی در مطالعات تاریخ بشری و باستان شناسی در شقوق انتروپالوژی (بشر شناسی) و اتنوگرافی (مردم شناسی) دلچسپی زیاد میگیرند و درین رشته ها از همه بیشتر عمیق میشوند.

بعد از ذکر مراتب فوق اینک در باب بعضی موزه ها و محتویات آن و ارائه بعضی آثار افغانستان میپردازیم:

اول – فریر گالیری آف آرت

:Freer Gallery of Art

یا موزه صنایع مستظرفه فریر که عمارت باشکوه آن از سنگ مرمر سفید گلابی در حصص جنوبی چمن های سبز (Mall) در شهر واشنگتن جلوه نمائی میکند و در اثر ذوق و پول مستر چارلز فریر (Mr. Charles Lang Freer) از اهل دیترویت (Detroit) در آغاز قرن 19 بمیان آمده است. مستر فریر در زمان ریاست جمهوری (تئودور روزولت Theodore Roosevelt) بتاریخ 5 می 1906 تابلوها و یک اندازه پول برای مطالعات صنایع مستظرفه شرقی بنام ملت امریکا اهدا نمود. بعد از وفات واقف مذکور کولکسیون او را به واشنگتن آوردند تا در عمارتی که پول تعمیر آن از طرف خود کولکسیون کننده داده شده بود، گذاشته شود. عمارت زیبای این گالیری به سبک قصرهای دوره رنسانس فلورانس از سنگ مرمر بین سالهای 1916 و 1923 آباد شده و از 2 می سال اخیرالذکر بحیث موزه برای استفاده عامه مفتوح گردیده است.

فریر گالیری همانطور که مؤسس آن فکر میکرد، موزه ایست که برای مطالعات آثار شرقی اختصاص یافته و آثار کشورهای مختلف شرقی چین، جاپان، کوریا، هند، هندوچین، ایران، افغانستان، عراق، شام، آسیای صغیر، مصر، بیزانس

و غیره در آنجا جمع شده است. آثار چینی عبارت از ظروف مفرغ، نمونه های هیکل تراشی، آثار نقاشی و ظروف گلی است.

آثار جاپان بیشتر عبارت از آثار نقاشی ظروف گلی و اشیای لاک می باشد. (لاک یکنوع گند درخت است که روی اشیای چوبی مالیده و بالای آن نقوش و تصاویر میکشیدند)

آثار هند هیکل تراشی، میناتور و کتب خطی می باشد. آثار ایرانی عبارت از ظروف فلزی، گلی، بعضی میناتورها و غیره می باشد. شواهد هنری افغانستان در این موزه نسبتاً زیاد است و بیشتر نمونه های خط و میناتورهای مدرسه هرات و اوراق کتب قلمی می باشد که برخی را اینجا یاد آوری میکنم:

1- میناتور نمره 27،37: صفحه ئی از کتاب (هشت بهشت) امیر خسرو دهلوی کار مدرسه هرات، اواخر قرن 15. موضوع میناتور: عاشق شدن مسافری بر شهزاده خانمی می باشد و از روی سبک قریب به کارهای استاد بهزاد می باشد.

2- میناتور نمره 32/8: ورقه ئی از کتاب (مهر و مشتری) مدرسه هرات اوائل قرن 16. موضوع: عروسی مهر و ناهید.

3- میناتور نمره 32/28: موضوع: جوانی با عمامه بزرگ یک زانو نشسته مشغول نقاشی می باشد. در یک گوشه (صورت بهزاد) و در گوشه دیگر (کار اعلی استاد بهزاد) نوشته شده. قرار شرحی که در کتاب فهرست میناتورها نوشته اند، چنین عقیده دارند که این میناتور از روی تصویر جوان ترکی کاپی شده که اصلاً اثر خامه یک نفر نقاش ایتالوی موسوم به (ژانیتل بیلینی) می باشد که حالا در کولکسیون (ایزابلا استوارت) در (باستون Boston) محفوظ است. ارتباط میان این دو تابلوی ایتالوی و میناتور هراتی مکتب بهزاد امریست عجیب و تعیین هویت اصل تصویر کاری است عجیب تر.

4- میناتور نمره 21/11: ورقه شاهنامه مکتب تیموری قرن 16. موضوع: محاصره حصار تورانی از طرف سپاه کیخسرو.

5- میناتور نمره 30/48: ورقه شاهنامه مکتب تیموری قرن 15. موضوع: مبارزه (گودرز) با (هومان) پهلوان تورانی.

6- میناتور نمره 32/7: مکتب بهزاد اوائل قرن 16.

دوم – گالیری صنایع مستظرفه کورکوران

:The Corcoran Gallery of Arts

گالیری صنایع مستظرفه کورکوران که در نقطه تماس جاده 17 [17th Street] و جاده نیویارک [New York Ave.] در شهر واشنگتن واقع است، بیشتر اختصاص برای نقاشی های امریکائی دارد و تابلوهای مکاتب قدیم و جدید ایالات متحده در آنجا به معرض نمایش گذاشته شده است. علت تذكرا این موزه اینجا از رهگذر تابلوهای امریکائی نیست بلکه میخوام خاطر نشان سازم که اینجا

مجموعه ئی از قالی های ایرانی و افغانی هم موجود است که از 1905 به بعد یکنفر از سناتور های امریکا (ویلیام کلارک William Clark) جمع آوری نموده و به موزه مذکور اعطا کرده است. در میان مجموعه قالین و قالینچه های این موزه، قالی های ساخت افغانستان هم موجود است و قراریکه در رساله موسوم به (قالی های شاه بزرگ) صفحه 9 شرح یافته اکثر قالی های کولکسیون (کلارک) که در موزه کورکوران میباشد به سبک هرات بافته شده. حاجت به تذکار نیست که هرات در دوره تیموری ها مرکز سلطنت بزرگی بود که دامنه آن بر حصه از خاک های ایران هم انبساط داشت و ین شهر بزرگ در قرون 15 و 16 مرکز ذوق و صنایع مستظرفه و هنر بود. همانطور که مکتب هرات در میناتور سازی ممیزات و شهرت مخصوصی داشت، در قالی بافی هم دارای مدرسه و مشخصاتی بود. بعضی قالینچه های قرن 15 ایرانی از روی تزئینات میناتورهای هراتی همان قرن ساخته شده است چنانچه گل های متناظر روی متن سرخ در یکی از میناتور های استاد بهزاد دیده میشود. از روی کولکسیون کورکوران معلوم میشود که چطور سبک قالی بافی هرات بعدتر در دوره صفوی ها در ایران توسعه پیدا کرده است. بهر حال مهمترین نمونه بارز قالی بافی هرات در موزه کورکوران قالینی است که در سمت چپ زینه منزل اول عمارت تحت نمره 26272 بنام قالی هراتی افغانستان نصب است و آنرا کار قرن 17 هرات تعیین کرده اند.

سوم – موزه دمبارتن اوکس

: The Dumbarton Oaks

اصل اساس به مفکوره ظهور موزه (دمبارتن اوکس) را کولکسیون و کتابخانه زن و شوهری موسوم به (Mr. & Mrs, Robert Woods Bliss) تشکیل میدهد. مقصود ایشان در ابتدا تشکیل کانونی بود برای مطالعه هنر و مدنیت دوره های اولی مسیحیت و بیزانس (رم شرقی). این کانون آهسته آهسته به موزه تبدیل گردید. شبهه ئی نیست که مدنیت بیزانس یا رم شرقی با مرکز خویش در قسطنطنیه جنبه های مختلف شرقی و غربی یونانی و مسیحی و مصری و شامی و ایرانی داشت و امپراطوری رم شرقی با موقعیت خود در محل تلاقی اروپا و آسیا، شرق و غرب تاثیر متقابل تمدن و آئین و افکار ملل مختلف را در خود جمع کرد که روی همرفته آنرا در عالم هنر و صنعت و تہذیب بنام (بیزانس) یاد میکنند و تمدن و فرهنگ بیزانسی در حقیقت متعلق به همه مللی است که در کرانه های شرقی حوزه مدیترانه افتاده اند و سنگ بنای هنر و صنایع مستظرفه دوره های بعدی دنیای مسیحیت در اینجا گذاشته شده است. هنر و صنایع بیزانس در دو مرحله بیشتر نشوونما یافته یکی در طی قرون 5 و 6 و دیگری در قرون 10، 11 و 12 مسیحی که آنها را معمولاً عصر طلایی اول و دوم مینامند.

پیشتر گفتیم که (دمبارتن اوکس موزیم) مخصوص صنایع مستظرفه بیزانس است و این مدرسه هنری در اثر ترکیب تمدن و ادیان و افکار ملل مختلف شرق بحرالروم بمیان آمده. چون مدرسه بیزانس یکطرف در اروپا و جانب دیگر در

آسیا نفوذ داشت، مطالعه سبک و ممیزات آن برای متتبعین تاریخ و تاریخ هنر در افغانستان بسیار دلچسپ است زیرا در دوره یونان و کوشانی های بزرگ آثار زیاد میان بگرام و سایر نقاط افغانستان و سواحل مدیترانه مبادله میشد که بعضی قاب های فلزی با تصویر (هرکول) و بعضی ظروف گلی با مجالس رقص (دیونیزوس) و بعضی مجسمه های فلزی یونانی این موزه برای مقایسه با آثار موزه کابل مهم است. همچنین بعضی نمونه های عاج و صندوقچه های عاجی با اینکه مربوط به صنایع قبطی [مربوط به قبط، یکی از طایفه های اصلی مصر] و اوایل مسیحیت است برای مطالعه با روش پارچه های عاج مکشوفه از بگرام خالی از فایده نیست.

چهارم – گالری هنر بالتیمور

:Baltimore Gallery of Art

موزه صنایع مستظرفه شهر بالتیمور که بنام فوق یاد میشود، یکی از موزه های فنی و دلچسپ امریکا است. بیش از 20 هزار پارچه آثار در آن وجود دارد و تمام دوره های تاریخ تمدن بشر از امپراطوری های قدیم بین النهرین و مصر گرفته تا قرن 19 اروپا همه را در بر میگیرد. آثار هنری افغانستان در این موزه عبارت اند از:

- 1- دوات فلزی مستطیل شکل که تقریباً 15 سانتی بلندی دارد و در طی قرن 12 مسیحی در هرات به دست یکی از استادان هنر، محمد ابوالسهل هروی ساخته شده و اسم صنعتگر در سرپوش دوات نوشته است.
- 2- دیگچه برونزی برنج کاری، کار قرن 12. اشکال بروج و نوشته های عربی در آن دیده میشود و شبیه آثار غزنی است. پیشنهاد دادم تا دیگچه مذکور را بنام غزنه ثبت نمایند.
- 3- جام پایه دار مفرغی نقره کار، کار قرن 12.
- 4- پوش کتاب حضرت مولینا جامی که روی آن صحنه شکار رسم شده و کار قرن 16 مسیحی میباشد.
- 5- اوراق (صحایف) کتاب جامع التاریخ رشید الدین. (جمله 5 ورق) این اوراق بصورت مجموعه کتاب به شاهرخ میرزا ابن تیمور پادشاه دودمان تیموری هرات تعلق داشت.

پنجم – بالتیمور موزیم آف آرت

:The Baltimore Museum of Art

این موزیم هم در شهر بالتیمور میباشد و اهمیت آن بیشتر بواسطه کولکسیون (موزائیک) است که از شهر انتیوش (شام) پیدا شده است. مهمترین پارچه ئی که به آثار افغانستان تعلق دارد سر مجسمه بودائی گندهاری است که اینجا آنرا به صفت (افغان هد Afghan Head) یعنی (سر افغان) مسمی ساخته و در الماری ئی در سمت غربی باغچه داخلی موزه گذاشته شده است. تاریخ ساخت سر به قرن سوم مسیحی تعلق میگیرد. این سر مجسمه را خانمی موسوم به (Sandie A.) در سال 1932 به موزه مذکور اهدا کرده است.

در این موزه مجسمه دیگری هم است که از نقطه نظر تاریخ افغانستان کمال اهمیت دارد و شتربانی را سوار اشتر دوکوهانه بخدی نشان میدهد. این شتر و شتربان کار چین و مربوط به دوره (تانگ) است و به قرن 6 - 8 مسیحی تعلق میگیرد. ارتباط این شتر و شتربان به افغانستان بیشتر از لحاظ تاریخ است زیرا اشتر دوکوهانه مخصوص بلخ بود و بنام شتر بخدی از روزگاران قدیم تا امروز شهرت جهانی دارد. شتربان مذکور از نقطه نظر لباس شتربانان قرون 6 یا 8 مسیحی حصص شمال افغانستان را معرفی میکند. چون راه ابریشم از کناره های بحر روم از راه بلخ به چین میرفت، در امتداد آن کاروان هائی از کشور ما بخصوص از بلخ به آن دیار رفت و آمد داشت و به این ترتیب در دوره تانگ از شتربان بلخی و اشترش مجسمه ئی ساخته اند.

ششم - موزه دانشگاه فیلادلفیا

:The University Museum

موزه دانشگاه فلادلفیا نسبت به موزه های واشنگتن و بالتیمور وسیعتر است و محتویات آن عبارت است از: آثار بابل، مصر، چین، هند، عربستان، ایران، و نقاط مختلف امریکا مثل پیرو، برازیل و غیره. سامان موزه شامل دو حصه است: باستان شناسی و مردم شناسی. در بین موزه هم چند پارچه به آرت و هنر افغانستان تعلق میگیرد، بدین قرار:

1- کلیات جامی

2- خمسه نظامی. یکی از میناتورهای این کتاب لیلی و مجنون را در مکتبی در هرات نشان میدهد. میناتور آشنائی این دو دلباخته را نشان میدهد و این ابیات در آن صفحه نوشته است:

هر یک ز قبیله ئی و جایی	جمع آمده در ادب سرایی
با آن پسران خوب پیوند	هم لوح نشسته دختری چند
آراسته لعبتی چو ماهی	چون سرو سهی نظاره گاهی
شوخی که به غمزه کمینه	سفتی نه یکی هزار سینه
آهو چشمی که هر زمانی	گشتی به کرشمه ئی جهانی
زلفش چو شبی رخس چو باغی	یا شعله ئی به چنگ زاغی

هفتم - متروپولیتن موزیم آف آرت

:The Metropolitan Museum of Art

موزه متروپولیتن شهر نیویارک یکی از بزرگترین و شاید بزرگترین همه موزه های هنری و تاریخی ایالات متحده امریکا باشد. سه طبقه دارد و در آن آثار گریکورومن مصر، شرق قریب قدیم، هنرهای تزئیناتی اروپا، آثار نقاشی شرق اقصی و شرق قریب به معرض نمایش گذاشته شده است. ایران قدیم عصر هخامنشی در جمله شرق قریب قدیم در منزل اول طرف چپ دروازه مدخل جا دارد. در این موزه دو اطاق بزرگ برای قالی تخصیص داده شده که در آن میان

بعضی قالی های افغانستان هم قرار دارد. مانند: قالی نمره (1712127) که در هرات در نیمه دوم قرن 16 ساخته شده. در وسط قالی بزم نشاطی در باغ به مشاهده میرسد. در محوطه های شرح حاشیه اشکال حیوانات دیده میشود. این قالی جزو کولکسیون مستر و مسسز ایزاک فلچر میباشد. در اطاق دوم تحت نمره (15241576). قالی بزرگ دیگر هراتی است که گل و حیوانات در آن کار شده و بافت آن معاصر زمان شاه طهماسب صفوی صورت گرفته است (152501576). متن آن گلایی است و حاشیه با رنگ زرد دارد. در ین حاشیه اشعار فارسی یک یک مصرع در امتداد هم در بافت آمده است. بعد یک حاشیه سرخ باریک، حاشیه بردار سبز و حاشیه باریک سرخ دیگر دارد. این قالی بنام (قالی امپراطور) معروف است و این نام از آن جهت بر آن گذاشته شده که زمانی متعلق به خانواده شاهی هابسبورگ اتریش بود. بنا بران بین سالهای (1921 - 1697) در (وین Wien) پایتخت اتریش بوده است.

در میان اوراق و صحایف خطی صفحه بزرگ جامع التواریخ رشید الدین (قرن 14 م) موجود است و میناتور صفحه مذکور سلطان محمود غزنوی را سوار بر اسب در مقابل یکی از قلاع هند نشان میدهد.

هشتم - موزه صنایع مستظرفه باستون

Museum of Fine Arts, Boston

این موزه که در شهر باستون واقع است، موزه ایست بسیار نفیس و کلکسیون های مهمی از آثار مصری، یونانی، رومی، شرق اقصی، هندی، چینی، جاپانی، و تصاویر امریکائی دارد. چند پارچه ئی که متعلق به مکاتب هنری افغانستان دیدم، قرار ذیل است:

- 1- پارچه میناتور 14579 که محبوس جنگی را نشان میدهد. کار مکتب بهزاد، قرن 16.
- 2- پارچه میناتور 14569. موضوع این میناتور مجلسی است که تحت برگهای زرد طلائی و سرخ درختان در باغی تشکیل شده و صحنه زیبایی خزان را نشان میدهد و در آن (عمل بهزاد) تحریر است.
- 3- ورق 14539 از شاهنامه که در آن میناتوری است و قتل فرامرز را نشان میدهد. این میناتور هم کار هرات است و به قرن 15 تعلق میگیرد.
- 4- هیکل بودیس اتوا کار مدرسه هیکل تراشی گندهارا.
- 5- هیکل دختر افغان. سر دختر افغان عبارت از پارچه بسیار نفیسی است که قرار اکثر احتمالات در قرن 4 مسیحی در هده ساخته شده. دختر کمی بطرف راست نگاه میکند. لبخند شیرینی بر لبان او نقش بسته و موهایش از فرق سر باز شده و با امواج تا بناگوش فرود آمده. چشمان مست افغانی او نهایت جذاب است.
- 6- مسکوکات در دهلیز عقب اطاق مخصوص آثار هند در الماری نمره 10 جلب نظر میکند. در حدود 22 دانه مسکوکات کنیشکا، هوویشکا، و اسودوا و شاهان یونانو باختری به معرض نمایش گذاشته شده است.

نهم – فاگ آرت موزیم و دانشگاه هاروارد

:Fogg Art Museum, Harvard University

در موزه دانشگاه هاروارد که بنام (فاگ آرت موزیم) شهرت دارد در جمله آثار سنگی گندهارا، یک کله هده هم وجود دارد که از روش مدرسه گریکوبودیک افغانستان نمایندگی میکند.

دهم – موزه صنایع مستظرفه سیاتل

:Seattle Museum of Fine Arts

سیاتل شهری است که در منتهای شمال غربی ایالات متحده در ایالت واشنگتن قرار دارد. در اینجا موزه کوچک ولی بسیار نفیسی موجود است که به آخرین وسایل علمی مجهز میباشد و چند پارچه بسیار نفیس میناتور قشنگ آن جلب نظر میکند. در میان آثار هیکل تراشی گندهارا یک پارچه گچی افغانستان هم است و عبارت از سر جوانی است که تاریخ آنرا به قرن 4 یا 5 مسیحی نسبت میدهند و در صفحه 26 رهنمای موزه تصویر آنرا گرفته اند.

یازدهم – موزه کنزس سیتی

:Kansas City Museum

در کنزس سیتی در باغ قشنگی موزه قشنگی وقوع دارد که عمارت آن از بهترین عمارات موزه های ایالات متحده امریکا است. از آثار افغانستان در حدود 20 سر مجسمه هده در اینجا دیده میشود که در اثر مبادله از موزه (گیمة) پاریس به این موزه فرستاده اند. یکی از سرها که به معرض نمایش گذاشته اند آثار رنگ آمیزی دارد. از همه مهمتر مدال سنگی نی در این موزه موجود است که روی آن اشخاص و گراز جنگی دیده میشود و میگویند که این مدال جنگی از بلخ پیدا شده است.

دوازدهم موزه تاریخ طبیعی امریکا در نیویارک

:Museum of Natural History, New York

موزه تاریخ طبیعی امریکا در نیویارک بزرگترین موزه ایالات متحده برای مسائل نژاد شناسی و مردم شناسی است. در این موزه در این تازگی ها غرفه نی برای آثار اتنوگرافی افغانستان تشکیل داده و اشیائی که به معرض نمایش گذاشته شده است عموماً از طرف هیئت حفاریات امریکائی که تحت مدیریت مستر فیر سرویس وارد افغانستان شده بود، خریداری شده است و عبارت از بعضی نمونه های البسه و بعضی نمونه های ظروف گلی و چوبی و مسی و بعضی نمونه های اسلحه میباشد.

[یادداشت: موزیم های بزرگ Smithsonian هنوز در سال 1952 در واشنگتن دی سی ساخته نشده بود.]